

MÜLTECİ BİR TIP OLARAK DİVAN ŞAİRİ

Divan Poet as a Refugee Type

*Zühd ü salâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdı egerçi âlem-i kevnî fesâdumuz*

Doç. Dr. Sait Yilter

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ağrı, Türkiye, syltr71@gmail.com.

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received:
01.03.2023

Kabul/Accepted:
03.07.2023

Sayfa/ Page:
87-98

Öz

İnsan; akıl ve irade bakımından diğer varlıklardan üstün olarak yaratılmıştır. Bu yönüyle insan iyiyi kötüden ayırt edebilir, kısmen tabiata hükmedebilir. Kendisine sınırlı bir hayat verilmiş olan insanın daima acelesi vardır. İnsan hastalandığında tabiatın gücü ve ölüm karşısında çoğu zaman zayıf ve aciz bir varlık hâline gelir. Divan şairi emelleri, beklentileri ve hayalleriyle sıradan bir insan kalıbına pek uymayan bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toplumunda geleneksel eğitim anlayışıyla yetişen, İslam dairesinde günlük yaşantısını sürdüren şair; maddî ve manevî dilek, istek ve ihtiraslarının gerçekleşmemesi durumunda hâlini arz edeceği ve sığınacağı yer arar. Divan şairlerinin Allâh'a, Peygamber Muhammed'e, dört halifeye, tarikat büyüklerine; padişahlarla devlet adamlarına sığındıkları, hatta kendileri gibi bir şaire iltica ettikleri ve şairlerinde yeri geldikçe bu durumu dillendirdikleri görülmüştür. "İltica" sözüyle ilişkili olan "mültecâ, melce, melâz, me'men, penâh, puşt" gibi kavramlara da şairlerde sıklıkla rastlanılmaktadır. Şairlerin, sevgilinin kapısına iltica ettiği gibi bazen bir uç örnek olarak rakibe iltica ettiği de görülmektedir. Şairlerin bazen bir züht elbisesi, meyhane köşesi, himmet kalesi, izzet ve ikbal binası gibi yerlere de iltica ettiği anlaşılmaktadır. Hatta şairlerin bazen iltica edecekleri bir yer ve kimse bulamadıkları için serzenişte bulduklarına şahit olunmaktadır. Bu çalışmada divan şairinin mülteci bir tip olarak kime ve neye sığındığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan şairi, tip, iltica, iltica makamları, iltica yerleri

Abstract

Human, he was created superior to other beings in terms of mind and will. In this respect, man can distinguish the good from the bad and partially dominate the nature. The man who has been given a limited life is always in a hurry. When a person gets sick, he often becomes a weak and helpless being in the face of the power of nature and death. The Divan poet appears before us as a person who does not fit the mold of an ordinary person with his ambitions, or expectations and dreams. The poet, who was brought up with the traditional understanding of education in the Ottoman society and continued his daily life in the Islamic circle; if his material and spiritual wishes, desires and passions are not fulfilled, he seeks a place where he will present his condition and take shelter. Divan poets to Allah, the Prophet Muhammad, the four caliphs, the elders of the sect; it has been seen that they took refuge with the sultans and statesmen, and even took refuge with a poet like themselves, and they expressed this situation in their poems when necessary. Concepts related to the word "asylum" such as "mültecâ, melce, melâz, me'men, penâh, puşt" are also frequently encountered in poems. It is seen that poets take refuge in the door of their lover, and sometimes, as an extreme example, take refuge in the opponent. It is understood that the poets sometimes took refuge in places such as an ascetic dress, tavern corner, himmet castle, honor and prosperity building. In fact, it is witnessed that poets sometimes reproach them because they could not find a place to take refuge and no one. In this study, it has been tried to determine who and what the divan poet took refuge as a refugee type.

Keywords: Divan poet, type, asylum, asylum authorities, places of asylum

Giriş

Yüzyıllar boyunca kuralcı bir anlayışla icra edilen klasik Türk şiiri şekil kadar muhteva bakımından da belli sınırlar dahilinde gelişme göstermiştir. Şiirde soyut bir anlatım ön planda olsa bile şairin yaşadığı hayattan ve hissiyatından, toplumsal değerlerden ne ölçüde etkilendiği rahatlıkla izlenebilir. Şair, anlatımını kimi zaman bu soyutluktan ve tek düzeylikten kurtarıp etkili bir anlatıma ulaşmak için yeni arayışlara girişmiştir. “Klasik şiirimizin hemen her şairi, eserlerini tipler ve kişilikler üzerine bina etmiştir. Tip ve şahsiyetlerin eserlerin anlaşılmasında, yazıldığı dönemin yargı değerlerini, sosyal hayatını ve düşünce yapısını öğrenmede en önemli unsurlar olduğu söylenebilir” (Güler ve Kavruk, 2023, s. 696). Şairler, gazelerde duygu ve düşüncelerini daha belirgin bir şekilde anlatmak için tip ve şahsiyetlerden yararlandığı gibi mesnevilerde ve modern edebiyatta roman ve hikâyelerde de benzer bir yol izlenmiştir.

“Sahip olduğu tüm özellikler zaman içerisinde vücut bulan ve tipleşme süreci tamamlandıktan sonra, adı zikredildiği zaman insanların zihninde büyük oranda aynı değer ve ortak özelliklerin canlandığı kişi ya da kişiler olarak tanımlayabileceğimiz tip / tipler, aslında toplum içinde yaşamış olan veya yaşamakta olan canlı varlıklardır” (Çelik, 2020, s. 304).

Belge (1994, s. 22-23) ise tipleri; çeşitli huyları, davranışları, duygulanış ve düşünüş biçimleri, içsel gelişim ve değişimleri yani bireysel özellikleri üzerinde pek fazla durulmayan, daha çok dış görünüşleriyle ele alınan, nesnel şekilde gösterilen, benzerlerinin temsilciliğini yapabilmek için genel niteliklerle donatılmış, öncelikle toplumsal gerçekliğin bir kesitini yansıtan ve bu arada kendi hayatını yaşamaya pek fırsat bulamayan, olumlu veya olumsuz yönde gelişen, psikolojik yaşantısı ve özneliği ön planda olan karmaşık yapıları kişiler olarak tanımlanmıştır.

1. İLTİCA

İnsanoğlu, akıl gücüyle teçhiz edilmiş eşref-i mahlukat olup yaratılmışların en üstünüdür. Akıl ve sınırlı bir irade sahibi olan insan, iyiyi kötüden ayırt edebilir; bir yere kadar tabiata hâkimdir ve diğer yaratılmışlar ona hizmet eder. İnsan, çoğu zaman nefsinin sınırsız isteklerine ve şeytanının hilelerine karşı koyamaz, bazen şeytanı bile arkadaş edinir. Hasta olduğunda çaresizdir, nitekim insan yaratıcısına karşı aciz ve zayıf bir varlıktır. Kendisine verilen ömür sınırlıdır, bu nedenle daima acelesi vardır.

Divan şairi emelleri, beklentileri ve hayalleriyle sıradan bir insan kalıbına pek uymayan tip veya kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toplumunda geleneksel eğitim anlayışıyla yetişen, genellikle İslam dairesinde günlük yaşantısını sürdüren şair; maddî ve manevî dilek, istek ve ihtiraslarının gerçekleşmemesi durumunda kime ve neye sığınmakta, hâl-i pür melâlini kime arz etmektedir? Divan şiirine dikkatli bir gözle bakıldığında -iltica makamı ne olursa olsun- şairin genellikle “kul” tipiyle karşımıza çıktığı rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Makam sahiplerinden yardım isteyen şairler, “kul, bende, köle...” gibi sözlerle kendilerini ifade etmeye çalışmış; “iltica” sözüyle ilişkili olan “mültecâ, melce, melâz, me’men, penâh, meded, istimdâd, puşt...” gibi kavramlarla da duygularını dile getirme yoluna gitmişlerdir. Divan şairinin mülteci özelliğini göstermek olan bu çalışmada tespit edilen terimler; divanlar ve lehçediz’de taranmış, “ilticâ” sözünün geçtiği beyitler tespit edilmiş, söz konusu kavramların hangi anlamda şairler tarafından ele alındığı açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Allah’a İltica

Her insan gibi şairler de zayıf ve güçsüz olduklarını hissettiklerinde önce yaratıcıya sığınmıştır. İslam akidesi ile yetişmiş şairler türlü maddî ve manevî sıkıntılarla yüz yüze kaldıklarında Allah’a sığınmayı, her işine besmele ile başlamayı alışkanlık hâline getirmişlerdir. Divan şairi hangi makam veya mevkiye olursa olsun besmele, tevhit ve münacaat gibi söz veya manzumelerle eserine başlar. Adlî (ö.1512) mahlasıyla şiirler yazan II. Bayezid, güçlü bir ülkenin sultanı olsa da gerçek güç sahibi ve sığınmağın Allah olduğunun idrakindedir:

Çü sensin penâhı cihân halkınıñ

Kamudan saña ilticâ yaraşur (G.1/2)

Sultan şair; cihan halkının sığınağı olan Allah'a iltica etmenin -gerek kul gerekse sultan- herkese yaraştığını ifade ederek tevazu sahibi bir şahsiyet olduğunu da göstermiştir. Divan şiirinin zirve isimlerinden Bâkî (ö.1600) de bir gazelinde kendini çaresiz hissettiği bir anda olsa gerek şu beyti söylemiş olmalıdır:

Umûruñ Hakka tevfiiz it tevekkül eyle ey Bakî

Ki cây-ı ilticâ olmaz cenâb-ı Kibriyâdan yig (G. 271/7)

Şair, her işini Hakk'a bırakarak tevekkül etmek gerektiğini, Cenâb-ı Hak'tan daha iyi sığınılacak bir yer olmadığını dile getirmiştir. Divan şairlerinin ekseriyeti bu minvalde beyitler söylemiştir. Tevhit ve münacat gibi türlerde ve özellikle kasidelerde Hakk'a iltica beyitleri sıkça karşımıza çıkmaktadır. Şair Ahmed Nedîm (ö.1730) de bir kasidesinde gerçek lütuf ve kerem sahibinin Cenâb-ı Kibriyâ olduğuna ve tek sığınma kapısının Hakk'ın dergâhı olduğuna işaret etmektedir:

Sıdk ile kârın dâ'imâ dergâh-ı Hakka ilticâ

Pes ol Cenâb-ı Kibriyâ elbet eder lutf u kerem (K. 11/8)

Bazen nüfuz sahibi birinden yeterli desteği görmeyen şairler, gönlü kırık bir şekilde maruzatını bildirmiş; yaratılana değil yaratana sığınmanın doğru bir yol olduğuna kanaat getirmişlerdir. Şiirlerinde geçim sıkıntısı çektiğini ve bir hami aradığını gizlemeyen Leylâ Hanım (ö.1847), "Ey gönül, yiğit isen Allah'a sığın; akıllı ol da kendin gibi bir yaratılmıştan ümidini kes!" diyerek kendisini teselli etmiştir:

Merd isen ey dil Cenâb-ı Hak'a eyle ilticâ

‘Âkil ol kendin gibi mahlûkdan ümmîdi kes (G. 45/2)

Şair aradığını bulamamış olacak ki yukarıdaki beyti söylemekte bir sakınca görmemiştir. Burada bir diğer ilginç durum ise bir hanım divan şairinin gönlünü mertliğe davet etmesidir. Leylâ Hanım'ın, erkek şairlerin egemen olduğu bir alanda kendisine yer bulmak için bu tarz bir söyleyişe başvurduğu görülmektedir. Gazellerini genellikle tasavvuf zemininde inşa eden şair Yârî (ö.1689?) de mahluktan ümidini keserek Hakk'a sığındığını dile getirmiştir:

Sanma mahlûkdan ricâmuz var

Hazret-i Hak'a ilticâmuz var (G, 215/1)

Şair tecrübelerine dayanarak yaratılmışa değil Yaratana'ya ricada bulunmak ve iltica etmek gerektiğine kanaat getirmiştir. Yârî'de olduğu gibi divan şairlerinin hakiki iltica makamı olarak Allah'ı gördükleri anlaşılmaktadır.

1.2. Hz. Muhammed'e İltica

Klasik şiirde şairlerin Allâh'tan sonra sığındıkları ikinci makam İslam peygamberi Hz. Muhammed'in şefaath kapısıdır. Divanların neredeyse tamamında peygamberi övmek için kaside formunda yazılmış na'nlara yer verilmiştir. Na'nlarda ayet ve hadislerden iktibaslar, edebî ve tasavvufî motiflere, peygamberin hayatından kesitlere ve mucizelerine, fizikî ve ahlakî özelliklerine yer verilip ondan şefaath dilendiği görülmektedir (Ekinci, 2016, s. 562-572).

"Doğu edebiyatında şâirin himâye, inâyet arayışı, özel bir düzenleme ve kalıp içinde patrona sunduğu övgü, kasîde nev'i içinde ifadesini bulur. Kasideler, başta öbür dünyada Tanrı'nın rızasını, Peygamberin, velilerin şefaathini ve bu dünyada patrimoniyal siyasî güç sahiplerinin himâye ve inayetini kazanmak için yazılırdı" (İnalçık, 2011, s. 10).

Şairlerin yeri geldikçe Hz. Peygamber'in şefaathine sığındıkları görülmektedir. Şeref Hanım (ö.1861) da na't türündeki bir kasidesinde iltica ve şefaath makamı olarak Resûlallah'ı göstermiştir:

Değildir kâbil-i imkân gayre ilticâ itmek

Dil-i zârım şefâ'at senden ister yâ Resûlallâh (Na't /2)

Şair, Resûlallah'tan başka kimseye sığınmasının mümkün olmadığını, inleyen gönlünün sadece ondan şefaht istediğini belirtmiştir. Ahmed Paşa (ö.1497) da methiyesinde Hz. Muhammed ile Hz. Âdem'i kıyaslarken teşhis sanatının en güzel örneklerinden birine imza atmıştır:

Âdem riyâz-ı cennete cânndan harîs ise

Cennet şerîf ravzana etmiştir ilticâ (Medhiyye 3/20)

Hz. Âdem nasıl ki cennet bahçesini istemekte gönülden hırslı ise cennet de Hz. Peygamber'in şerefli bahçesine iltica etmeye o kadar hırslıdır.

1.3. Dört Halifeye İltica

İlk örneklerine Arap edebiyatında rastlanılan naatların bazen dört halife veya din büyüklerine de yazıldığı görülmektedir. Hz. Muhammed'in Müslümanlara kendisinden sonra tabi olmalarını istediği ve "Hulefâ-yı Râşidîn" adıyla andığı dört halife için şairlerin kasideler yazdığı görülmektedir. Klasik şiirde "Medh-i Çâr-yâr-i Güzîn" olarak bilinen "bu eserler manzum, mensur ve manzum-mensur karışık yapıya sahiptirler. Özellikle manzum olanlara divanlar başta olmak üzere, mesnevîlerde, naat, medhiye, hilye ve menâkıbnâme gibi türlerde geniş bir şekilde rastlanmaktadır" (Karakuş, 2021, s. 1088). Hz. Peygamber'in işaret ettiği bu "dört seçkin dost" manzumelerde şairlerin sevgisine ve övgüsüne konu olmuş, bu doğrultuda müstakil eserler de yazılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra bir silsile olarak "dört büyük halife" de divan şairlerinin sığınma makamı olmuştur. Peygamber sevgisini daima dile getiren Nâbî (ö.1712), bir kasidesinde Çehâr-yâr-ı Güzîn'in acizlerin müstahkem kalesi ve koruyucusu olduğunu söyleyerek, onların da keremlerinin gölgesine sığınmak gerektiğini dile getirmiştir:

İt sâye-i keremlerine Nâbî ilticâ

Ashâb-ı 'acze hısn-ı hasîndür çehâr-yâr (K 4/2)

Şeref Hanım gibi Nihânî de Sünnî olduğu hâlde Hz. Peygamber'in soyundan geldiği için dört halifeyi ve özellikle Hz. Ali'yi öven şiirler söylediği; Allah'a, Hz. Peygamber'e, dört halifeye iltica ettiği görülür.

Kabûl etdim diyenler dört kitâbı

Sever çârı hüsnü'l-me'âbı

Nihânî bu çârîñ Kıtmîr-i bâbı

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osmân 'Alîdir (54/7)

Nihânî, dört kitabı kabul edip iman edenlerin dört halifeye de seve seve iltica ettiğini, kendisinin de bu dört halifenin -Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali- kapısında yatan Kıtmîr olduğunu mütevazı bir şekilde dile getirmiştir.

Konu hakkında kaside formunda yazılan manzumelerde genellikle dört halifeye büyük bir muhabbet duyulduğuna, onlara iltica etmenin mutluluk kaynağı olduğuna işaret edilmiştir.

1.4. On İki İmama İltica

Şia'nın İmamiye koluna yakın bazı Osmanlı şairleri On iki İmam'ın (İsnâ 'Aşer) inayetine iltica etmiş, onlara şiirlerinde yer vermişlerdir. Alevî-Bektaşî geleneğinde On iki İmam sevgisini dile getiren ve onları övmek için yazılmış şiirlere "dübâz-nâme" denilmiştir (Güzel, 2009, s. 345). Leylâ Hanım, Mevlevî bir şair olduğunu sıklıkla dile getirmiştir. Mevlevîliğin Şems koluna bağlı şairlerin yaptığı gibi şiirlerinde Hz. Ali ve On iki İmam'a olan sevgisini anlatmaya çalışmıştır:

Ehl-i 'aşkız 'Alevî Mustafavîyüz zâhid

Gice gündüz ideriz cân-ı Yezîd'e la'net (TB.1 / II-4)

Şiirlerinde Hz. Ali'nin neslinden geldiğine işaret eden Leylâ Hanım, bir terki-i bendinde ilm-i batın ehlinin On iki İmam'ın kapısından başka kapıya gitmeyeceğini ve iltica etmeyeceğini dile getirmiştir:

Der-i "İsnâ 'Aşer"den gayrı bâba

Gider mi ehl-i bâtın ilticâya (TB. 2 / III-5)

Şeref Hanım da bir mersiyesinde On iki İmam'ın isimlerini anarak onlardan imdat istemekte ve onların inayetine sığınmaktadır. Şair; Kâzım, Mûsâ ve Rızâ gibi koruyucuları olduğu için başka bir kimseye sığınmaya ihtiyaç duymadığını ifade etmiştir:

Hüseyn 'aşkına rahm eyle efendim yohsa

Kuluña gayriden imdâd u 'inâyet mi olur

Bendeñe Zeynü'l-'Abâ Bâkır u Sâdık ferdâ

O bizimdir dise bundan yüce devlet mi olur

Kâzım u Mûsa Rızâ gibi penâhım var iken

İlticâ itmeye bir kimseye hâcet mi olur

Bes değil mi iki 'âlemde Nakî ile Takî

'Askerî Mehdi yeter âhere minnet mi olur (M. 15/26-29)

Nihânî, günahlardan sakınıp takva sahibi olmak isteyenlerin Şah Muhammed Tâkî'ye iltica etmesi gerektiğini dile getirmiştir:

Müttekî olmak dilerseñ râhına kıl iticâ

Muhammedü't-Tâkîdir hak-nümâdır sevdiğim (116/10)

Muhammedü't-Tâkî ruhum gıdâsı

Nâkî dil hânesinde muktedâdır (55/9)

On iki İmam'dan biri olan Muhammed Tâkî, şair için yol gösterici, iltica makamı, ruhunun gıdası; Nâkî ise gönül hanesinin önden geleni konumundadır.

1.5. Hz. Mevlânâ'ya İltica

Divan şairleri ve özellikle mutasavvıf şairlerin dileklerinin kabul edilmesi için peygamberlere ve din büyüklerine çoğu zaman ağlayıp inleyerek iltica ettikleri görülür. Mevlevîlik tarikatına bağlı şairlerin de zor duruma düştüklerinde Hz. Mevlânâ'ya iltica etmeleri, ruhanîyetinden istimdatta bulunmaları alışılmış bir durumdur. Esrâr Dede (ö.1797), Hz. Mevlânâ'nın dünyaya yeni zuhur ettiğini, ancak Hak âşıklarının ezelden beri ona iltica ettiğini belirtmiştir:

Âleme bir zuhûr-ı nevdır ki cenâb-ı Mevlevî

Hep añadır ezelden 'âşıkların ilticâları (G. 232/17)

Şeref Hanım da bir kasidesinde eğer kişi samimi bir şekilde "Yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm" derse her nerede olursa olsun Hz. Mevlânâ'nın onun imdadına erişeceğini; yine onun izni olmadıkça başka bir şeyhe iltica etmeyeceğini dile getirmiştir:

Kanda ise irişür imdâdına

Kim dise yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm (K. 6/16)

Eyleme bir şeyhe Şeref ilticâ

Olmayıcak ruhsat-ı Monlâ-yı Rûm (K 6/17)

1.6. Devrin Sultanına İltica

Osmanlı padişahlarının bir bölümü şiirden iyi anlayan, aynı zamanda şiir yazan kimselerdir. İşret meclislerinde ilim ve sanat erbabının hünerlerini göstermelerine fırsat vermişler, onları himaye edip ihşanlarda bulunmuşlardır. Padişahlar ve devlet adamları, divan şairleri için birer iltica makamı olarak görülmüştür. İnalçık (2011, s. 1) insanlık tarihi boyunca bilim, sanat, edebiyat... alanındaki gelişmelerde devlet adamlarının rolünü şu şekilde belirtmiştir:

“Genelde, bilim adamı ve sanatçı, belli bir toplumda egemen sosyal ilişkiler ve belli bir kültür çerçevesinde sanatını ifade eder. Osmanlı toplumu gibi patrimonial türde bir toplumda, başka deyimle, sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği bir toplumda bu gerçek daha da belirgindir.”

Divan şairlerinin velinimetleri ve hamileri olarak gördükleri devrin padişahlarına yazdıkları kaside ve terhib-i bentlerde onlara sığındıklarına dair samimi ifadeleri dikkat çekicidir. Ahmedî (ö.1413) işret meclislerine katıldığı Emir Süleyman için yazdığı mersiyesinde şehzadeye hayır dualar edip dergâhına iltica etmek istediğini söylemiştir:

Kılalum ilticâ dergâhına anuñ

Du’â-yı hayrın idelüm temânî (TB VII/9-2)

Kanûnî Sultan Süleyman gibi bir hamiyi kaybeden Bâkî (ö.1600), II. Selim ve III. Mehmed’e kasideler yazarak konumunu korumaya, hayali olan şeyhülislamlık makamına ulaşmaya çalışmıştır. Usta şair; III. Mehmed’e yazdığı kasidesinde onun kutlu fetihlerin sahibi olduğunu, cihandaki bütün han ve hakanların daima onun sancağına sarılarak kapısına iltica etmesi gerektiğini coşkulu bir dille anlatmıştır:

Hemîşe feth-i firûzî livâna iltivâ itsün

Kapuña iltica kılsun cihânuñ hân u hâkânî (Medhiyye 14/37)

Leylâ Hanım da II. Mahmûd’un şehzadeleri Abdülmecid ve Abdülaziz’in sünnet törenine yazdığı tarih manzumesinde ihşan ve cömertlik timsali Sultan II. Mahmud’un yanında değersiz bir kul olduğunu, ihtiyacı olan kimselerin padişaha iltica etmesi gerektiğini söylemiştir:

Mu’tâdi ihşân u ‘atâ yanında hâtem bir gedâ

İtsün o şâha ilticâ her kimiñ olsa hâceti (Tarih, 5/3)

Şairlerin en önemli hamileri devrin sultanları olmuştur. Sultanın güvenini ve takdirini kazanmak bir şair için büyük bir talih ve bahtiyarlık olmuştur. Şairler için kendi konumlarını sağlama almak bu şekilde daha kolay olmuştur. Şairler çeşitli vesilelerle onlar için yazdıkları kasidelerinde devrin sultanına iltica ettiklerini gururla ifade etmişlerdir.

1.7. Devlet Adamlarına İltica

Sadece padişahlar değil, diğer devlet adamları da sanatçıları himaye etmişlerdir. Devlet adamlarının ihşanlarına mazhar olan şairler yeri geldikçe onları övmek amacıyla kasideler yazmışlardır. Bazen hamî (patron) edinmek için şairler birbiriyle yarışmış, bu çekişme ve rekabet bazen hoş olmayan durumların yaşanmasına neden olmuştur.

“Latîfî, devrin birbirine rakip en nüfuzlu iki devlet adamına, Başdefterdar İskender Çelebi (ö. 1534) ve Veziriazam İbrahim Paşa’ya (ö. 1536) risâle ve kasideler sunarak bir patron aramıştır. Bu devlet adamları, ikisi de şair ve bilginlere özel bir yakınlık göstermek, böylece yandaş kazanmak, şöhretlerini yaymak hususunda büyük rekabet içinde idiler. Sonunda İbrahim, İskender’in idam fermanını almayı başarmış, fakat çok geçmeden İskender Çelebi’nin yandaşları İbrahim aleyhinde, saltanata göz dikti diyerek bir takım ağır söylentiler çıkarmış, onun da idamına sebep olmuşlardır” (İnalçık, 2011, s. 34).

Nâ'îlî-i Kadîm (ö.1666), Nakîbü'l-eşrâf Kudsî-zâde Efendi'yi övmek için yazdığı müzeyyel gazelinde garip bir kimse olduğunu ve elinden tutacak bir hamî gerektiğini dile getirerek hemen bu kıymetli devlet adamına sığınması gerektiğini belirtmiştir:

Hemân cenâb-ı hudâvende ilticâ edelüm

Garıbsin sana bir dest-gâh lâzımdur (Medhiyye, 24/6)

Şair Yârî (ö.1689?) düşüncede melamet ehli bir kişilik olsa da dünya gerçeklerinden uzak değildir. Yeri geldiğinde vezirlerin ve beylerin gücünden istifade edip mansıp sahibi olduğunu hiçbir zaman unutmamış olmalıdır ki bu minvalde beyitler yazmıştır. Evi omzunda olan melamet ehli, tamamen bir virane olsa da o vezir ve beylerin gölgesinin sığınağı bile olamaz.

Gedâ-yı hâne-berdûş-ı melâmet olsa efgende

Yine ol ilticâ-yı sâye-i mîr ü vezîr etmez (G. 300/2)

Divan şairlerinin sultanlardan sonra en büyük hamileri devlet adamları olmuştur. Şairlerin bu beyitlerinde görüldüğü üzere devlet adamları velinimet olarak görülmüş, büyük bir minnet duygusu içerisinde onlara şiirler yazılmıştır.

1.8. Şairlere İltica

Şairler, çok fazla örneği olmasa da bazen minnet duydukları başka şairleri de birer sığınma makamı olarak görmüşlerdir. Gelibolulu Ali (ö.1600), Mecmaü'l-Bahreyn adlı eserinde "Zarrî" mahlasıyla şiirler yazan Erzurumlu şaire nasıl "Nefî" mahlasını verdiğini anlatmıştır (İpekten, 2016, s. 50). Nefî (ö.1635) de üstat olarak kabul ettiği Ali'yi "sühen" redifli kasidesinde övmüştür. Nefî'ye göre Ali, şiir dünyasının taç sahibi sultanıdır. Gelibolulu Ali, öyle bir anlamlar dünyası sultanıdır ki şiirin padişahları bile onun kapısına sığınmıştır:

Tâcdârâ sen o sultân-ı maânîsin ki

İlticâ eylediler tapuna şâhân-ı sühen (K, 60/26)

Nefî, tertemiz zihninde şairlik kudretini gören Gelibolulu Ali'nin Nefî mahlasını kendisine vererek kıymetini arttırdığını söylemiştir:

Eyledin mahlas-ı Nefî ile kadrim efzûn

Zihn-i pâkimde görüp kuvvet-i izân-ı sühen (K. 60/35)

1.9. Sevgilinin Kapısına ve Nazına İltica

15. yüzyıla kadar şairlerin kullanmadığı ve divanlarda rastlamadığımız "iltica" sözü daha çok "sevgilinin kapısına, eşğine sığınma" anlamıyla da kullanılmıştır. Âşık tipiyle karşımıza çıkan şair, hayatta beklentilerinin gerçekleşmemesi ve çaresiz kalması, sevgilinin kendisini reddetme korkusu, bulunduğu konumu kaybetme tehlikesi karşısında sığınacak bir kapı aramıştır. Oysa insan her zaman kendi başına bu tür olumsuz durumların üstesinden gelemeyen ve kendisine güçlü bir sığınma kapısı arar. Sevgilinin eşği, âşık için en önemli sığınma yeridir. Sevgilinin kapısına korku ile ümit duyguları arasında sığınan şair, içine düştüğü sıkıntılı durumdan kurtulmayı amaçlar. Bâkî, biraz da mübalağa ile süslediği bu beytinde sevgilinin kapısı cihan halkına sığınma yeri olduğundan beri güneşin bile bir gölge gibi ona sığındığını belirtmiştir:

Halk-ı cihâna melce' olaldan penâhına

Hürşîd-i çarh sâye gibi eyler ilticâ (G, 4/4)

Divan şairi, 18. yüzyıla kadar sevgilinin her türlü lütfuna ve zulmüne razıdır. Sevgilinin kendisine olan ilgisizliği, rakibe yüz vermesi, baştan ayağa naz abidesi olması şairin çok da şikâyet ettiği durumlar değildir. Hâliyle sevgilinin kendisini naza çekmesi şair için bir ihsan olarak kabul görmüştür. Şair Yârî de âşığa bir göz ucuyla bakmasıyla o baştan çıkarıcı sevgilinin işvesinin, gamzesinin nazına sığındığını söyleyerek güzel bir tasvirle sunmuştur:

Bir göz ucuyla bakmağa ‘âşıkâ ‘âr ider o şûh
Turma girişmesi ider gamzeyle ilticâ-yı nâz (G. 272/3)

1.10. Rakibe İltica

Şairin (âşığın) daima hedef noktasına koyduğu rakibe iltica etmesi divan şiirinde pek rastlanılan bir durum değildir. Sığınma psikolojisinin en ilginç örneklerinden birine de Gelibolulu Ali’de rastlanılmaktadır. Gelibolulu Ali’nin “âdet” ve “tarz-ı nev-âyîn” sözleriyle bu sıra dışı durumu anlatmak istediği görülmektedir. Beyitte geçen bir başka tip ise “abdâl”dir. Abdâl; Sünnî İslam anlayışının dışında kalmış, tasavvufta daha çok uç bir tiplene olarak manevi bir dereceye ulaşmış kimseler için kullanılmıştır. Gelibolulu Ali, sevgiliye değil rakibe iltica ettiğini ve bunu da âdet edindiğini belirterek, tıpkı abdallar gibi yeni bir tarz oluşturduğunu övünerek anlatmıştır:

‘Âdetüm cânâna istignâ rakîbe ilticâ
Böyledür abdâllar tarz-ı nev-âyînüm benüm (G. 956/2)

1.11. Aşka İltica

Münzevi bir hayat sürdüğü tahmin edilen Ecrî, 19. yüzyıl Bektaşî saz şairlerinden biridir. Destanlar, koşmalar, nefesler ve aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerinden oluşan bir de divançesi vardır. Özellikle gazellerinde Hurûfilik’in etkisinde kaldığı anlaşılan Ecrî’nin tasavvuf mazmunlarını sıklıkla kullandığı görülmektedir (Ergun, 1956, s. 101-102; Devrim, 2011, s. 10). Ecrî; bu dünyada ariflerden, velilerden, alimlerden sığınma istemediğini, insanı her zaman sultan eden üç harf ile beş nokta (عشق) olduğunu - Hurûfi/tasavvufi bir üslupla- söyleyerek ariflere, velilere değil aşka sığındığını belirtmiştir:

İstemez Ecrî cihânda ‘ârifinden ilticâ
Dâ’imâ sultân eden üç harf ile beş noktadır (G. 127/6)

1.12. Edânîye İltica

İzzet-i nefis sahibi kimseler için edânîye iltica etmek çok zor bir durumdur. Şairler bazen mecbur kaldıkları için alçak kimselere sığınmak zorunda kaldıklarını dile getirmiş, felekten şikâyet etmişlerdir. Hasan Ziyâî (ö.1584), gam denizinde boğulanların buldukları çer çöpe sarıldığını, kendisinin de alçak kimselere mecburiyetten sığındığını üzümlere dile getirmiştir:

Edânîye zarûretten Ziyâ’î ilticâ eyler
Garîk-i bahr-ı gamdur bulduğu hâşâke sarmaşmış (G.194/5)

1.13. Şairin Kendisine İlticası

İnsan zayıf yapısı itibarıyla devamlı bir sığınak arayadursun bazen insanın kendisi de bir sığınak olabilir. Fuzûlî (ö. 1556), adeta bir dert yumağı olduğunu, gam kimi öldürürse bir katilin kaçıışı gibi gelip kendisine sığındığını ve böylece dertlerin şahı hâline geldiğini belirtmiştir. Nitekim, şahlar yüksek bir makama sahiptir, dolayısıyla gamların da kendi rütbesine sığınmasına şaşılacak bir durum yoktur:

Gam kimi öldürse kanlu tek kaçar menden yana
Şâh-ı derdem ilticâ eyler ulüvv-i câhuma (G. 248/ 4)

1.14. Tabiplere İltica

İnsan hayatı boyunca türlü hastalıklarla yüz yüze kalır. Bazen onulmaz hastalıklar kişiyi güç duruma düşürebilir. Divan şairleri de oldukça insanî bir durum olan hastalıklar karşısında -çok fazla örneği olmasa da- tabiplere sığınmışlardır. Ancak bu dert “aşk” derdi ise tabibe sığınmak oldukça müşkül bir durum olur. Sağlıklı insanın tabiplerden medet umması ise hayret veren bir iştir. Şair Lebîb (ö.1867) muhtemelen hastalıktan mustarip olduğu bir anda tabiplere iltica etmenin ne kadar zor olduğunu şiire dökmüştür:

Müşkil sahîha hayretin icrâsı deñlü sa’y

Bîmâr için tabîblere ilticâ belâ (G. 6/4)

1.15. İltica Edecek Kimse Bulamama

Osmanlı'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal gerileme sürecine girdiği 18. yüzyıldan itibaren şairler sığınacak kapı bulmada sıkıntılar yaşamaya başlamış, kaside yazma yerine tarih manzumesi yazmaya yönelmişlerdir. Klasik çağın son yüzyılı olan 19. yüzyılda şiirle uğraşan tek padişah Sultan II. Mahmud olmuştur. Savaşların uzaması ve iç isyanlarla birlikte başlayan toplumsal çözümler neticesinde hamilik müessesinin de zayıflamasıyla birlikte tekke ve dergâhlar sığınma yerleri hâline gelmiştir. Din adamlarına sığınma anlayışı belirginleşmiştir (Horata, 2015, s. 247).

Devir değişir, insan bazen sığınacak bir kapı da bulamayabilir. Kendisini büsbütün kimsesiz ve değersiz hissedebilir. Divan şairleri de bazen bu ilgisizlik hâlini söze dökmüşlerdir Şeyhülislam Yahya (ö.1644) mürüvvet ve himmet ehli kimselerin kalmadığından, artık kimseden bir ricada bulunamadığından ve iltica edecek bir kimse de bulamadığından dert yanmıştır:

Kimden eylersin ricâ kime edersin ilticâ

Kanı bir ehl-i mürüvvet kimsede himmet mi var (G.108-2)

Ecrî de artık sığınacak kimse bulamadığını; dostların, erlerin, şeyh ve dervişlerin de yardım elini kestiğini üzümlük ifade etmiştir:

Ecriyâ kimden umarsın ilticâ şimdengeri

Himmet etmez oldu erler şeyhi de dervişi de (G. 127/6)

Bazen güvendiğimiz dağlara kar yağar ve kendisinden yardım beklediğimiz kimseler sırta kadem basar. Kimsesiz, hamisiz, çaresiz bir şekilde sığınacak bir yer arar dururuz. Şairler kimi zaman sığınacak bir yer ve kimse bulamamaktan şikâyetçi olmuşlardır. Nâbî bir beytinde bu trajik duruma değinmiştir:

Ceyş-i gamdan kanda etsin ilticâ ehl-i niyâz

Kal'a-i himmetde Nâbî burc u bârû kalmamış (G.353/5)

Ey Nâbî, gayret kalesinde burç ve beden kalmadığından istek sahipleri gam ordusundan nereye sığınsın? Keder, üzümlük askerlerinin zulmünden kurtulmak, korunmak isteyenler, bu amaçla yardım bekleyenler nereye sığınsınlar? Yardım kalesinde sığınılacak yer kalmamış.

1.16. İnsanlardan Başka İltica Makamı Arama

İnsanlardan ümidini kesen divan şairleri iltica edecek başka yerler aramak zorunda kalmışlardır. Bu sığınmak bazen bir züht elbisesi, bir meyhane köşesi, bir himmet kalesi, bir izzet ve ikbal binası... olabilmektedir.

1.16.1. Züht ve Salaha İltica

Züht; kişiyi dünyevi zevklerden, her türlü kötü ve aşırı davranışlardan uzaklaştırarak günahlara götüren iç güdüleri kontrol altına alarak kalbin ve ruhun temizlemesini amaç edinen dini ve felsefi anlayıştır. Rint-meşrep şairler zahitlerin gösteriş niyetiyle ibadet ettiklerini ileri sürerek züht ve salaha iltica etmediklerini dile getirmişlerdir (Ceyhan, 2013, s. 529). Usta şair Bâkî, "Her ne kadar günahlarımız, ahlâk bozukluğumuz dünyayı tuttuysa da sofuluğa sığınmayız, bu günahlarımızın korkusuyla riyakâr bir dindarlık taslamayız." diyerek bir dik duruş sergilemiştir:

Zühd u salâha eylemeziz ilticâ hele

Tuttu egerçi âlem-i kevnî fesâdımız (G.192/4)

1.16.2. Sevgilinin Eteğine İltica

Çocuklar sevgi, korku, çekinme gibi nedenlerle annelerinin eteğine sarılıp sığınır. Şairler de sevgilinin eteğine sığınmak suretiyle ona sevgisini, acizliğini, hatalarını, ağyara karşı korunmaya muhtaç olduğunu dile getirmişlerdir. Erzurumlu Zihnî (ö.1794-1796?), o biricik ay yüzlü sevgilinin iltica eteğine tutunmaya çalışarak aciz ve kusurlu bir kul olduğunu ona söylemek istediğini dile getirmiştir.

Dâmân-ı ilticâya teşebbüs edüp desem
Ol mehveş-i yegâneye ‘acz u kusûrumu (G.308/2)

1.16.3. İltica Dehlizi

Sığınma eylemi kişinin nefesine zor gelen bir durumdur. Sığınılan kimsenin bu durumu nasıl karşılayacağı önceden kestirilemez. Kapıdan kovulma ve ayıplanma endişesi insanın iç dünyasında nasıl sonuçlanacağı kestirilemeyen bir dehlize dönüşebilir. Sığınan kimse mahcup ve mütevazı bir şekilde ihtiyacını dile getirirse bile bu durum değişmez. Eşref Paşa (ö.1894) bir kasidesinde “iltica dehlizi” sözünü özellikle kullanmıştır. Şair, iltica dehlizinde durup mahcup ve mütevazı bir şekilde ayağının tozuna isteklerimin hoş karşılanıp karşılanmayacağını sordum, demiştir:

Dehlîz-i ilticâda turup hâk-i pâyına
Sordum i‘zâr-ı hâceti mahcûb u müstekîn (K. XXVI/68)

1.16.4. İzzet ve İkbal Kapısına İltica

Şairler her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak, kendisini himaye edecek sağlam bir izzet ve ikbal kapısı aramış, çoğu zaman bu isteklerine ulaşamamışlardır. Urfa’dan İstanbul’a gittiğinde aradığını bulamadığı için hayal kırıklığına uğrayan Nâbî, Sultan IV. Mehmed’in sohbet arkadaşı Damat Mustafa Paşa ile tanıştıktan sonra ölümüne kadar rahat bir hayat sürmüştür. Saray çevresinde edindiği itimatla ikinci vezirliğe kadar yükselen şair, kendisini çekemeyenlerin hismine uğramış, bazen görevden azledilmiştir (Karahan, 2006, s. 258-259). Dünyanın türlü hâllerine şahit olan Nâbî bir başka beytinde de insanların hangi cesaretle başkalarına sığındıklarına şaşırıldığını, çünkü izzet ve ikbal binasının sağlam olmadığını belirtmiştir:

İdenler ne cesâretle iderler ilticâ bilsem
Esâsında binâ-yı ‘izz ü ikbâlün metânet yok (G.394/7)

1.16.5. Meyhaneye İltica

Meyhane tasavvufta meyhane kulun aşk ve şevk ile münacat yeri olup ilâhî aşkın öğrenildiği yerdir. Kâmil arifin Allah aşkıyla dolmuş gönlüdür, tekke ve dergâhtır. Bu tamamen bir lahuti bir âlemdir. Bu nedenle meyhane “tekke ve dergâh”ın sembolüdür. (Cebecioğlu, 2020, s. 336). Buna göre sofi “âşık”, sevgili ise “Allah”tır. Hayretî (ö.1534), mutasavvıf bir şair değildir ancak tasavvuf istilahını yeri geldikçe şiirlerinde kullanmıştır. Şair, ne zaman gam askerinden kaçmaya başlarsa sığındığı yerin bir meyhane olduğunu ve meyhane gibi kendisini güvende hissettiği başka bir yer bulamadığını söylemiştir:

Hayl-i gamdan her kaçan kaçsan idersin ilticâ
Hayretî meyhâne sana haylîden me'men gibi (G.480/5)

Sonuç

Divan şairlerinin başta Allâh olmak üzere Hz. Muhammed’e, dört halifeye, tarikat büyüklerine, padişahlar ve devlet adamlarına, bazen kendileri gibi bir şaire iltica ettikleri ve şiirlerinde yeri geldikçe bu durumu dillendirdikleri görülmektedir. 19. yüzyılda hamilik geleneğinin zayıflamasıyla birlikte şairlerin din adamlarına, tekke ve dergâhlara sığındıkları da anlaşılmaktadır. Şairler; hayatlarını rahat bir şekilde idame ettirmek, maddi veya manevi bir makam sahibi olmak, kendini güvende hissetmek, karşılaştıkları güçlükleri aşmak ve girdikleri çıkmazlardan kurtulmak, Allah’a karşı acizliğini dile getirmek, sevgiliye hâlini arz etmek, peygamberin şefaatine ve din ve tarikat büyüklerinin dualarına mazhar olmak, dört büyük halifeye bağlılıklarını dile getirmek, devlet adamlarına inayetine sığınmak için iltica talebinde bulunmuşlardır. Şairlerin, sevgilinin kapısına iltica ettiği gibi bazen bir uç örnek olarak rakibe bile iltica ettiği de görülmektedir. Şairlerin bazen züht elbisesi, meyhane köşesi, himmet kalesi, izzet ve ikbal binası gibi insanlardan başka yerlere iltica ettikleri de anlaşılmaktadır. Hatta şairlerin bazen iltica edecekleri bir yer veya kimse bulamadıkları için serzenişte bulduklarına ve iltica

dehlizine düştüklerine de şahit olunmaktadır. Şairler; derdine derman bulmak için tabiplere, her şey küsüp kendi iç dünyalarına sığınmışlardır. Şiirlerde “iltica” sözüyle ilişkili olan “mültecâ, melce, melâz, me'men, penâh, meded, istimdâd, puşt...” gibi kavramlara da sıklıkla rastlanılmaktadır.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. *Ahmedî dîvân*. Kültür Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html> [Erişim tarihi: 06.07.2022];
- Akkuş, M. (1993). *Nef'î divanı*. Akçağ Yayınları.
- Akyüz, K. Beken, S. Yüksel, S. ve Cunbur, M. (1990). *Fuzûlî divanı*. Akçağ Yayınları.
- Altun, K. (1999). *Gelibolulu Mustafa Ali ve divanı (Vâridatü'l-enîkâ)*. Özlem Kitapevi.
- Arslan, M. (2003). *Leylâ Hanım divanı*. Kitabevi Yayınları.
- Arslan, M. (2018). *Şeref Hanım divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayram, Y. (2009). *Adlî divanı*. Amasya Valiliği Yayınları.
- Belge, M. (1994). Çeşitli açılardan roman kişisi. *Edebiyat yazıları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî dîvânı*. İMEB Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2020). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü* (7. Baskı). Otto Yayınları.
- Ceyhan, S. (2013). Zühd. *İslam Ansiklopedisi*. (C.44, s. 529-533). DİB Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, M. A. (1981). *Hayretî divanı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelik, M. F. (2020). Klasik Türk şiiri odağında tip ve tip ile ilgili yaklaşımlar. *SOBİDER Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 44, Şubat 2020, s. 302-310 // ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.41498>.
- Devrim, M. (2011). *Ecrî divanı*. [Yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Ekici, A. (2022). *Nihânî dîvânı (inceleme-metin)*. [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Ekinci, H. N. (2016 Mart). Nedîm'in Habîb-i Kibriyâ redifli naatı. *SOBİDER*, (6), 562-572.
- Elmacı, B. (2016). *İstanbullu Eşref (Paşa) divanı* [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Ergun, S. N. (1956). *On dokuzuncu asırdan beri Bektaşî-Kızılbaş ve Alevî şairleri ve nefesleri*, C.3. İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Horata, O. (2019). *Esrâr Dede dîvân*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240609/esrar-dede-divani.html>
- İnalçık, H. (2011). *Şair ve patron* (4. Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- İpekten, H. (1992). *Nâilî-i kadîm divanı*. Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (2016). *Nef'î hayatı eserleri sanatı bazı şiirlerinin açıklaması*. Akçağ Yayınları.
- Güler, Ö. F. ve Yıldız, M. (2023). Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı'ndaki dinî tipler üzerine bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 695-722. DOI: 10.29000/rumelide.1252832.
- Gürgendereli, M. (2002). *Hasan Ziyâ'î hayatı eserleri sanatı ve divanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güzel, A. (2009). *Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı el kitabı*. Akçağ Yayınları.
- <https://lehçediz.com>.

- Horata, O. (2015). XIX. yüzyıl: Klasik edebiyatta klasik sonrası dönem. *Has bahçede hazan vakti: XVIII. yüzyıl son klasik dönem Türk edebiyatı*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, A. (2006). Nâbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.32, ss.258-260). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karakuş, Y. (2021 Ağustos). Klasik edebiyatımızda “çehâr yâr-i güzîn” ve 17. yüzyıla ait bir ihyâ tercümesinde yer alan “çehâr yâr-i güzîn. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi-International Journal of Social Sciences Academy*, Yıl 3, Year 3, Sayı 6, Issue 6, s.1086-1126.
- Karayazı, N. (2013). *Yârî divanı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislam Yahyâ divanı*. MEB Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2004). *Lebîb dîvânı (inceleme-tenkitli metin-sözlük)* [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî dîvânı* (Tenkitli Basım). TDK Yayınları.
- Macit, M. (1997). *Nedîm divanı*. Akçay Yayınları.
- Macit, M. (2001). *Erzurumlu Zihnî dîvânı*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa divanı*. Akçağ Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Sait YILTER

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.